УДК 37.091.33:373.3:504

https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-2(54)-1160-1172

Вітвицька Світлана Сергіївна доктор педагогічних наук, професор кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-9541-2635

Танська Валентина Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000–0002–6496–0145

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування екологічної компетентності учнів початкової школи в умовах загострення екологічних викликів в Україні та світі. Наголошено, що молодший шкільний вік є сензитивним періодом для становлення екологічної свідомості, ціннісних орієнтирів і моделей екологічно доцільної поведінки. Особливу увагу приділено народознавству як ефективному педагогічному засобу екологічної освіти, що акумулює історичний досвід гармонійної взаємодії людини з природою, відображений у традиціях, звичаях, фольклорі, календарно-обрядовій символіці та народних прикметах.

Проаналізовано наукові підходи до проблеми формування екологічної компетентності молодших школярів у філософському, психолого-педагогічному, компетентнісному, культурологічному та народознавчому вимірах. Уточнено сутність поняття «екологічна компетентність учнів початкової школи» як інтегрованої властивості особистості, що поєднує екологічні знання, цінності, мотивацію та досвід практичної природозбережувальної діяльності. Визначено її структуру, що охоплює когнітивний, ціннісно-мотиваційний, практично-діяльнісний і рефлексивно-оцінювальний компоненти.

У статті представлено результати педагогічного експерименту, здійсненого на основі авторської програми «Реалізація народних традицій в екологічній освіті учнів початкової школи», яка інтегрує народознавчий матеріал в освітньо-виховний процес. Окреслено критерії (пізнавально-етнокультурний, ціннісно-світоглядний, практично-діяльнісний) та показники оцінювання рівнів сформованості екологічної компетентності. Експериментальні дані засвідчили позитивну динаміку зростання високого рівня екологічної компетентності в експериментальній групі, що підтверджує ефективність запропонованої моделі.

Зроблено висновок про доцільність і результативність використання народознавства як засобу формування екологічної компетентності молодших школярів у контексті ідей Нової української школи.

Ключові слова: компетентність, екологічна компетентність, формування екологічної компетентності, екологічна освіта, екологічні знання, екологічні цінності, народознавство, народні звичаї та обряди.

Vitvytska Svitlana Serhiyivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Professional and Pedagogical, Special Education, Andragogy and Management, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/ 0000-0002-9541-2635

Tanska Valentyna Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor of the Department of Primary Education and Culture of Professional Language, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000–0002–6496–0145

FORMING THE ECOLOGICAL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH FOLKLORE STUDIES

Abstract. The article substantiates the relevance of the problem of forming environmental competence of primary school students in the context of aggravating environmental challenges in Ukraine and the world. It is emphasized that the younger school age is a sensitive period for the formation of environmental awareness, value orientations and models of environmentally appropriate behavior. Particular attention is paid to ethnography as an effective pedagogical tool of environmental education, which accumulates the historical experience of harmonious interaction of man with nature, reflected in traditions, customs, folklore, calendar and ritual symbolism and folk signs.

The scientific approaches to the problem of forming environmental competence of primary school students in philosophical, psychological and pedagogical, competence, cultural and ethnographic dimensions are analyzed. The essence of the concept of «ecological competence of primary school students» as an integrated quality of a person, combining environmental knowledge, values, motivation and experience of practical nature conservation activities, is clarified. Its structure is determined, covering cognitive, value-motivational, practical-activity and reflective-evaluative components.

The article presents the results of a pedagogical experiment carried out on the basis of the author's program «Implementation of folk traditions in environmental education of primary school students», which integrates ethnographic material into the educational process. The criteria (cognitive-ethnocultural, value-ideological, practical-activity) and indicators for assessing the levels of formation of environmental

competence are outlined. Experimental data showed a positive dynamics of growth of a high level of environmental competence in the experimental group, which confirms the effectiveness of the proposed model. The conclusion is made about the feasibility and effectiveness of using ethnography as a means of forming environmental competence of younger schoolchildren in the context of the ideas of the New Ukrainian School.

Keywords: competence, ecological competence, formation of ecological competence, ecological education, ecological knowledge, ecological values, ethnography, folk customs and rituals.

Постановка проблеми. Сучасний стан екологічної ситуації в Україні та світі вимагає переосмислення підходів до екологічної освіти наступних поколінь. Уміння жити в гармонії з природою, усвідомлення відповідальності за збереження довкілля, екологічна свідомість та поведінка – невід'ємні складові цілісного розвитку особистості. Саме в молодшому шкільному віці, який є сензитивним періодом для формування світогляду, доцільно закладати основи екологічної компетентності.

Водночас, одним із ефективних засобів виховання любові до природи є народознавство – джерело духовної спадщини, традицій, досвіду взаємодії людини з навколишнім середовищем. Народні звичаї, обряди, прикмети, календарно-обрядова символіка, фольклорні тексти не лише відображають глибоку повагу до природи, а й містять практичні знання про збереження довкілля, ощадливе використання природних ресурсів, гармонійне співіснування з навколишнім світом.

Такі засоби є надзвичайно дієвими в освітньому процесі, оскільки апелюють до емоційної сфери дитини, формують ціннісні орієнтири, пробуджують інтерес до рідної культури та природи. Основними завданнями початкової освіти є формування в учнів елементарних знань про природу та взаємозв'язки, що існують у ній, виховання емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього середовища, розвиток умінь діяти екологічно доцільно, а також становлення системи гуманістичних орієнтирів, у центрі яких перебувають природа й суспільство. Ці положення визначені в ключових нормативних документах: Національній доктрині розвитку освіти України, Законі України «Про освіту», Державному стандарті початкової освіти та Концепції екологічної освіти України.

Українська народна культура та етнопедагогіка володіють потужним виховним потенціалом. Український народ має унікальний історико-культурний досвід гармонійної взаємодії з природою, що ґрунтується на її одухотворенні та шанобливому ставленні до всього живого й неживого, характерному для міфологічного світосприйняття. Проте такий ціннісний підхід до формування у дітей моделей екологічно свідомої поведінки поки що недостатньо використовується в освітньому процесі початкової школи.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Аналіз наукових підходів до формування екологічної компетентності молодших школярів дає змогу виокремити кілька основних напрямів дослідження: **філософський** (В.Андрущенко, І. Зязюн, П. Саух та ін.); **історико-педагогічний** (Т. Завгородня, А. Сбруєва, О. Сухомлинська та ін.); **загальнопедагогічний** (С. Вітвицька, Н. Ничкало, Л. Хомич та ін.); **компетентнісний** (Н. Бібік, О. Пометун, М. Хроленко, І. Дичківська, Л. Пироженко та ін.); **екологічний** (О. Біда, Л. Лук'янова, О. Плахотнік, Г. Тарасенко, Г. Пустовіт та ін.); **культурологічний** (С. Лебідь, О. Пруцакова, Н. Пустовіт та ін.); народознавчий (М. Драгоманов, П. Куліш, І. Огієнко, М. Стельмахович та ін.); **краєзнавчо-екологічний (**В. Обозний, С. Совгіра, М. Кузьма-Качур та ін.); **дидактичний** (Н. Грицай, О. Іванців, Т. Байбара, О. Савченко, В. Танська та ін.) [3].

Початкова школа є важливим етапом у становленні екологічної компетентності учнів. Природна допитливість молодших школярів і їхній інтерес до довкілля сприяють ефективному засвоєнню екологічних знань і цінностей.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та висвітленні можливостей народознавства як ефективного засобу формування екологічної компетентності учнів початкової школи, а також у визначенні педагогічних умов, форм і методів його використання в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах розвитку освіти екологічна компетентність розглядається як складова загальної компетентності особистості, що виявляється у свідомому та відповідальному ставленні до природи, здатності діяти згідно з екологічними принципами в повсякденному житті та дотримуватися екологічно доцільної поведінки.

У наукових джерелах цей термін трактується як інтегрована характеристика особистості, яка охоплює систему знань про навколишнє середовище, емоційно-ціннісне ставлення до природи, психологічна готовність до практичної діяльності зі збереження довкілля та вміння застосовувати набуті екологічні знання у реальних життєвих ситуаціях.

У початковій школі формування екологічної компетентності здійснюється на засадах особистісно зорієнтованого, діяльнісного та інтегрованого підходів. Вагому роль у цьому процесі відіграє емоційно-ціннісне сприйняття природи молодшими школярами, що виступає основою для подальшого становлення свідомого й відповідального ставлення до довкілля.

На думку Н. Луцан, екологічна компетентність – це сформована екологічна обізнаність дітей, яка охоплює сукупність знань природознавчого, природоохоронного, краєзнавчого, культурологічного та валеологічного змісту, а також відповідних умінь і навичок, що поступово ускладнюються та розширюються з переходом дитини від одного вікового етапу до іншого [2].

Екологічна компетентність поєднує в собі екологічну освіченість, знання, цінності, мотивацію до екологічно відповідальної діяльності та досвід

практичних дій у різних ситуаціях, спрямованих на розв'язання екологічних проблем. На нашу думку, екологічна компетентність учнів початкової школи є складовою їхньої життєвої компетентності й охоплює знання про природне середовище, природні ресурси, правила їх раціонального використання, а також емоційно-ціннісне ставлення до довкілля.

Отже, формування екологічної компетентності молодших школярів відбувається одночасно з розвитком їхньої екологічної свідомості, мислення, вихованості, культури та загальної екологічної освіченості. Екологічну освіту дітей молодшого шкільного віку з нашого погляду варто розглядати як невід'ємну частину освітнього процесу, що поєднує природничі й гуманітарні знання та сприяє формуванню в учнів цілісного бачення навколишнього світу.

В результаті проведеного дослідження нами визначено структуру екологічної компетентності учнів, яка охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів. Когнітивний компонент відображає систему екологічних знань: уявлення про природні об'єкти, взаємозв'язки у природі, причини екологічних проблем, правила збереження довкілля. Він забезпечує інтелектуальну основу для усвідомленої поведінки. Ціннісно-мотиваційний компонент включає емоційно-позитивне ставлення до природи, сформованість екологічних цінностей, інтерес до природоохоронної діяльності, переконання щодо необхідності відповідального природокористування. Саме мотиваційна складова забезпечує внутрішню готовність учня діяти екологічно доцільно. Практично-діяльнісний компонент охоплює уміння і навички застосування екологічних знань у повсякденній діяльності: дотримання правил поведінки в природі, участь у природоохоронних заходах, догляд за рослинами й тваринами, бережливе ставлення до ресурсів. Рефлексивно-оцінювальний компонент передбачає здатність учня аналізувати власні дії щодо впливу на довкілля, оцінювати екологічні ситуації, робити відповідальні висновки та коригувати свою поведінку.

Узгоджена взаємодія зазначених компонентів забезпечує поступове становлення екологічної компетентності як важливої складової ключових компетентностей учня початкової школи. Її розвиток потребує системної педагогічної підтримки, використання інтегрованих методів, опори на особистий досвід дітей, пошуково-дослідницьку діяльність та залучення елементів народознавства, яке поглиблює емоційно-ціннісне ставлення до природи через національні традиції й світогляд.

У процесі дослідження проаналізовано дві основні програми: Типову освітню програму, створену під керівництвом О. Савченко (для 1–2 та 3–4 класів), і Типову освітню програму, розроблену під керівництвом Р. Шияна (також для 1–2 та 3–4 класів). Розглянемо, яку увагу у зазначених програмах приділено формуванню екологічної компетентності молодших школярів [4].

Аналіз змісту програм О. Савченко для учнів 1–2 та 3–4 класів свідчить, що формування екологічної компетентності здійснюється через курс «Я досліджую світ» у межах змістових ліній: «Людина і природа» (1–2 класи) та

«Людина і природа», «Людина і світ», «Природа» (3–4 класи), що охоплюють відповідні тематичні розділи [4]. У процесі аналізу цієї програми та передбачених нею компетентностей було виокремлено компетентність у сфері природничих наук, техніки та технологій. На нашу думку, вона є важливою складовою екологічного виховання молодших школярів, адже сприяє розвитку таких якостей, як допитливість, прагнення до пізнання й дослідження світу, спостережливість, а також усвідомлення себе й навколишнього середовища через дослідницьку діяльність і спостереження.

Навчальна програма передбачає також інтегровану змістову лінію «Екологічна безпека та сталий розвиток», метою якої є формування соціальної активності, відповідальності, екологічної свідомості та готовності учнів долучатися до діяльності, спрямованої на збереження довкілля й сталий розвиток суспільства. Наявність цієї змістової лінії в програмі забезпечує формування екологічної компетентності молодших школярів не лише під час опанування курсу «Я досліджую світ», а й у межах таких предметів, як «Англійська мова» та «Мистецтво». Зокрема, автор програми підкреслює, що вивчення іноземної мови сприяє усвідомленню природи як цілісної системи, розумінню взаємозв'язку між людиною та довкіллям, а також формує готовність обговорювати екологічні проблеми.

Опанування курсу «Іноземна мова» у 1–4 класах передбачає формування в учнів екологічної грамотності та навичок здорового способу життя. Це включає розвиток умінь: популяризувати здорові звички за допомогою іноземної мови; усвідомлювати природу як єдину взаємопов'язану систему; вести діалог щодо охорони навколишнього середовища; відповідально ставитися до власного здоров'я та безпеки.

У курсі «Мистецтво» передбачено змістову лінію «Комунікація через мистецтво», яка спрямована на соціалізацію школярів через мистецтво, розвиток усвідомлення власного «Я», формування вмінь взаємодіяти із середовищем, спостерігати та відтворювати довкілля та природні явища за допомогою художніх засобів. Реалізація цієї лінії сприяє формуванню не лише компетентностей у сфері природничих наук, технологій і техніки, а й екологічної компетентності.

У програмі НУШ, розробленій Р. Шияном, формування екологічної компетентності розглядається як складова природничої освітньої галузі, основною метою якої є розвиток дослідницької культури й наукового мислення, формування цілісного та системного бачення природи і її різноманіття, а також утвердження принципів сталого розвитку й безпечної, раціональної поведінки в природному середовищі [4].

До основних завдань природничої освітньої галузі належать: виховання любові й дбайливого ставлення до природи рідного краю, України та всієї планети; формування екологічно вмотивованої поведінки та залучення до природоохоронної діяльності; розвиток пізнавального інтересу до вивчення

природи й набуття дослідницьких умінь (спостереження, проведення експериментів); поступове формування уявлень про природничо-наукову картину світу, взаємозв'язки у системі «нежива – жива природа», усвідомлення залежності людини від стану довкілля та її впливу на нього.

Формування екологічної компетентності учнів 1-4 класів у НУШ здійснюється через інтегроване вивчення курсів «Я досліджую світ», «Іноземна мова» та «Мистецтво», де екологічна освіта поєднується з розвитком практичних, дослідницьких та соціальних навичок. Програми забезпечують формування у школярів цілісного уявлення про природу, відповідальне ставлення до довкілля, здатність застосовувати знання в реальних ситуаціях та активну участь у природоохоронних заходах, що робить екологічну компетентність ключовою метапредметною складовою початкової освіти.

Зокрема в курсі «Я досліджую світ» в межах змістових ліній: «Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі». В обох програмах провідне місце у вивченні природничої галузі посідають дослідницька діяльність, спостереження, експерименти, екскурсії, природоохоронні та проєктні завдання учнів. Попри меншу кількість годин у варіативній частині курсу «Я досліджую світ», у програмі О. Савченко для 3-4 класів передбачено докладні практично-дослідницькі блоки, спрямовані на розвиток екологічної компетентності молодших школярів.

Нами були розроблені критерії, що дали змогу оцінити рівень сформованості екологічної компетентності молодших школярів: пізнавально-етнокультурний, ціннісно-світоглядний та практично-діяльнісний критерії.

Пізнавально-етнокультурний критерію відображає рівень засвоєння учнями початкової школи системи знань про природу, взаємозв'язки в екосистемах, а також розуміння народних традицій, звичаїв і вірувань, пов'язаних із природним середовищем. Цей критерій характеризує сформованість у дітей уявлень про гармонійне співіснування людини з природою, що є складовою національного світогляду українського народу.

Основними показниками пізнавально-етнокультурного критерію є: обізнаність учнів із природними об'єктами рідного краю, їхньою роллю у житті людини та довкілля; знання народних прикмет, прислів'їв, загадок, казок, легенд і обрядів, у яких відображено взаємозв'язок людини і природи; розуміння сутності народних спостережень за сезонними змінами в природі, традицій господарювання, спрямованих на збереження довкілля; уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між діяльністю людини та станом природного середовища, спираючись на народний досвід; здатність пояснювати природні явища, використовуючи елементи народознавчих знань.

Розвиток пізнавально-етнокультурного критерію передбачає інтеграцію навчальних знань з природознавства, читання, мистецтва та народознавства. У процесі вивчення народних традицій, звичаїв і свят учні поступово формують цілісне уявлення про природу як духовну та культурну цінність, усвідомлюють

відповідальність людини за її збереження. Таким чином, пізнавально-етнокультурний критерій виступає основою інтелектуально-світоглядного розвитку молодших школярів і забезпечує усвідомлене засвоєння екологічних знань у контексті культурної спадщини українського народу.

Ціннісно-світоглядний критерій відображає рівень сформованості у молодших школярів усвідомленого, емоційно забарвленого ставлення до природи як до духовної та моральної цінності, а також розуміння гармонії взаємин між людиною і довкіллям, що ґрунтується на народних традиціях та світоглядних уявленнях українського народу. Цей критерій характеризує внутрішні переконання, морально-етичні настанови та систему цінностей, які визначають поведінку дитини у природному середовищі.

Основними показниками ціннісно-світоглядного критерію є: емоційно-позитивне ставлення до природи, здатність переживати радість від спілкування з нею; усвідомлення природи як невід'ємної частини життя людини, розуміння цінності кожної живої істоти; прояв морально-етичних якостей (дбайливості, відповідальності, співчуття, бережливості); орієнтація на народні моральні цінності та традиції гармонійного співіснування людини і природи; готовність дотримуватися екологічно доцільної поведінки у побуті, школі, родині.

Основними показниками практично-діяльнісного критерію є: здатність застосовувати екологічні знання в навчальних і побутових ситуаціях; участь у природоохоронних заходах, трудових і дослідницьких справах; виконання практичних дій, спрямованих на збереження природи (догляд за рослинами, годівницями, пришкільною ділянкою тощо); дотримання правил безпечної та етичної поведінки у природному середовищі; ініціативність, відповідальність і самостійність у реалізації екологічно значущих дій; уміння співпрацювати з однолітками, батьками, представниками громади у спільних екологічних заходах.

Інтерпретація результатів здійснюється за трьома рівнями сформованості практичних умінь: високий рівень характеризується активною участю учня у природоохоронній діяльності, проявом ініціативи, дотриманням правил екологічної поведінки та самостійністю у практичних діях; середній рівень передбачає виконання завдань під керівництвом учителя, вибіркову активність та часткове застосування знань; початковий рівень виявляється пасивним ставленням до природоохоронної діяльності та відсутністю зацікавленості у практичному використанні знань і навичок. Застосування цього критерію забезпечує комплексну оцінку практичної готовності учнів діяти екологічно свідомо, поєднуючи народні традиції та сучасні вимоги до поведінки у природному середовищі.

З метою удосконалення системи формування екологічної компетентності нами була розроблена та впроваджена авторська програма «Реалізація народних традицій в екологічній освіті учнів початкової школи». Мета – інтеграції екологічних знань та цінностей у освітньо-виховний процес через залучення

учнів до пізнання традицій української культури, звичаїв, обрядів та народних знань про природу.

Структура програми складається з п’яти взаємопов’язаних блоків: мотиваційно-ціннісного (формування позитивного ставлення до природи та екологічної культури на основі народних традицій), когнітивного (засвоєння екологічних знань у контексті народознавства), діяльнісного (практична діяльність з охорони довкілля, екскурсії, творчі проєкти), рефлексивно-оцінювального (самооцінка та усвідомлення екологічної поведінки), інтеграційного (поєднання екологічної освіти з предметами початкової школи та позакласною діяльністю).

Зміст програми «Реалізація народних традицій в екологічній освіті учнів початкової школи» побудований на основі тематичних модулів, що забезпечують комплексне формування екологічної компетентності учнів через інтеграцію знань, практичних умінь і ціннісного ставлення до природи. Кожен модуль передбачає використання народознавчого матеріалу та активних форм навчання, що поєднують пізнавальні, практичні та емоційні аспекти. Модуль «Природа в українських народних звичаях» спрямований на ознайомлення учнів із взаємозв’язком людини та довкілля в контексті народних традицій. Діти досліджують, як українські звичаї та повір’я відображають спостереження за природними явищами, і застосовують ці знання у практичних завданнях. Мета: формування пізнавально-етнокультурної складової екологічної компетентності та усвідомлення цінності природного середовища. Під час вивчення «Традиційний календар і сезонні зміни» учні знайомляться з народним календарем, прикметами та обрядами, пов’язаними зі змінами пір року. Діяльність включає спостереження за сезонними змінами, ведення щоденників природи та участь у відповідних практичних завданнях. Мета: розвиток пізнавальних умінь, спостережливості та усвідомлення циклічності природних процесів. Модуль «Народна символіка рослин і тварин» передбачає ознайомлення з народними уявленнями про значення рослин і тварин у житті людини, традиційними прикметами та символами. Учні створюють аплікації, малюнки, обереги з використанням природного матеріалу, аналізують символіку у контексті збереження природи. Мета: формування ціннісно-світоглядної складової екологічної компетентності, розвиток творчих та аналітичних умінь. При вивченні модуля «Екологічні уроки казок та легенд» діти працюють із народними казками та легендами, аналізують поведінку героїв стосовно природи та висловлюють власні міркування щодо збереження довкілля.

Використовуються інтерактивні методи: рольові ігри, інсценізації, створення ілюстрацій до казкових сюжетів. Мета: формування пізнавально-етнокультурної та ціннісно-світоглядної складової екологічної компетентності через емоційно-ціннісне сприйняття інформації. Модуль «Свята і обряди як засіб виховання любові до природи» охоплює вивчення народних свят та обрядів, що пов’язані з охороною природи, рослин і тварин, з акцентом на практичну участь

учнів. Діти беруть участь у відтворенні обрядів, створенні міні-проєктів, виконанні практичних завдань, що відображають народні традиції взаємодії з довкіллям. Мета: формування практично-діяльнісної та ціннісно-світоглядної складової екологічної компетентності, розвиток відповідального ставлення до природи та етнокультурної свідомості.

Таким чином, тематичні модулі програми забезпечують послідовне та комплексне формування екологічної компетентності учнів початкової школи, інтегруючи знання про природу, народні традиції, практичні навички та ціннісне ставлення до довкілля.

У межах авторської програми «Реалізація народних традицій в екологічній освіті учнів початкової школи» формування екологічної компетентності учнів здійснювалося через поєднання різних форм навчальної та позанавчальної діяльності, що сприяло інтеграції знань, практичних умінь і ціннісного ставлення до природи. До основних форм впровадження програми належали уроки інтегрованого навчання, що передбачали використання матеріалів народознавства на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а також інтеграцію екологічних тем у контексті традицій та обрядів українського народу. Значну роль відігравали практичні заняття та майстер-класи, де учні виготовляли аплікації, обереги та інші вироби з природного матеріалу, що сприяло формуванню навичок бережливого ставлення до довкілля.

Майстер-класи виступають ефективною формою практичної діяльності, що поєднує навчання, творчість і розвиток екологічної свідомості учнів. Вони забезпечують інтеграцію знань, ціннісних орієнтирів та практичних умінь у процесі ознайомлення дітей з народними традиціями та природним середовищем.

Серед основних видів майстер-класів, що застосовуються у рамках авторської програми «Екологічна освіта через народні традиції для початкової школи», слід виділити: майстер-класи з виготовлення оберегів та іграшок із природного матеріалу; майстер-класи з виготовлення аплікацій та картин на екологічну тематику; майстер-класи з народних ремесел; майстер-класи із створення міні-екопроєктів; майстер-класи з народних ігор та обрядів, пов’язаних із природою. Майстер-класи забезпечують комплексне поєднання практичної діяльності з пізнавальними та емоційними аспектами навчання, сприяють розвитку творчих здібностей, формують у молодших школярів стійкі екологічні цінності та практичні навички, необхідні для сталого розвитку та відповідальної поведінки у природному середовищі.

Програмою передбачено застосування ігрових та інтерактивних форм, серед яких рольові ігри, квести та моделювання традиційних практик взаємодії людини з природою, що стимулює пізнавальну та емоційну активність учнів. Спостереження та дослідницька діяльність дозволяють дітям вивчати рослини і тварин, фіксувати результати спостережень та збирати народні прикмети, що сприяє розвитку аналітичних умінь та дослідницької компетентності.

Особливе значення мають рольові ігри, квести та моделювання традиційних практик взаємодії людини з природою. У рольових іграх учні виконують ролі учасників народних обрядів або мешканців села, що займаються господарською діяльністю, пов'язаною з природою (посів, збирання врожаю, догляд за садом, піклування про тварин). Наприклад, гра «Маленькі фермери» дозволяє школярам моделювати взаємодію людини з рослинами та тваринами, дотримуючись принципів бережливого ставлення до природи. Мета: формування практичних умінь, розуміння взаємозв'язку між людською діяльністю та природним середовищем, розвиток соціальних та комунікативних навичок.

Основні завдання при проведенні квестів та інтерактивних ігор включають пошук природних об'єктів (листя певних дерев, рослини, насіння), розпізнавання традиційних прикмет і символів, пов'язаних із природою, виконання практичних завдань (наприклад, створення міні-годівнички для птахів). Мета: розвиток пізнавальних умінь, спостережливості, логічного мислення та командної взаємодії, закріплення знань про народні традиції та природні процеси. Під час моделювання традиційних практик взаємодії людини з природою учні відтворюють народні способи догляду за рослинами, збереження водних ресурсів або традиції збирання лікарських трав, відновлення ґрунтів та догляду за тваринами. Наприклад, гра «Весняні обряди» моделює процес висаджування насіння за народними прикметами та традиціями, водночас пояснює екологічне значення дій. Основна мета полягає у формуванні ціннісно-світоглядної та практично-діяльнісної складових екологічної компетентності, усвідомлення важливості бережливого ставлення до природного середовища та культури народних знань.

Програмою передбачена проєктна діяльність та екскурсії (створення навчальних міні-проєктів, презентацій, відвідування музеїв народного побуту, етнографічних виставок та природних заповідників, а також організацію навчальних походів із практичними завданнями). Учні розробляють власні міні-проєкти на теми «Збережемо природу рідного краю», «Народні традиції та охорона довкілля», «Шкільний еко-куточок». Така діяльність сприяє розвитку пізнавальних, дослідницьких та творчих умінь, формуванню практично-діяльнісної складової екологічної компетентності та усвідомленню цінності природного середовища. Крім того, презентації та виставки учнівських робіт стимулюють розвиток комунікативних навичок та навичок колективної взаємодії.

Після реалізації авторської програми було здійснено повторне діагностування учнів початкової школи з метою оцінки рівня сформованості їхньої екологічної компетентності засобами народознавства. Результати повторного дослідження за пізнавально-етнокультурним критерієм показали, що у контрольній групі високий рівень збільшився на 7,4 %, середній рівень – 0,46 %, початковий зменшився на 7,9 %. В експериментальній групі спостерігається зростання частки учнів із високим рівнем сформованості екологічної

компетентності на 29,5 %, підвищення показника середнього рівня на 6,8 %, водночас кількість учнів із початковим рівнем зменшилася на 22,7 %.

Результати повторного діагностування рівня сформованості екологічної компетентності учнів початкової школи за ціннісно-світоглядним критерієм показали, що у контрольній групі зафіксовано незначні позитивні зміни: кількість учнів із високим рівнем зросла на 1,1 %, із середнім – на 2 %, тоді як показник початкового рівня зменшився на 3,1 %. У експериментальній групі спостерігаються більш виражені результати: частка учнів із високим рівнем збільшилася на 29,5 %, водночас середній рівень знизився на 5 %, а початковий – на 22,7 %, що свідчить про ефективність упровадженої програми.

Контрольні результати рівня сформованості екологічної компетентності учнів початкової школи за практично-діяльнісним критерієм показав, що у контрольній групі спостерігається незначна позитивна динаміка: частка учнів із високим рівнем підвищилася на 2,1 %, із середнім – на 1,9 %, тоді як показник початкового рівня зменшився на 4 %. У експериментальній групі виявлено суттєві зміни: кількість учнів із високим рівнем зросла на 30,7 %, із середнім – на 1,8 %, тоді як частка учнів із початковим рівнем зменшилася на 32,5 %, що підтверджує ефективність упровадження авторської програми.

Отже, реалізація авторської програми засвідчила помітну позитивну динаміку у сформованості екологічної компетентності учнів початкової школи. Вона забезпечила поглиблення й систематизацію знань про природне середовище, сприяла становленню відповідального, ціннісного ставлення до довкілля та розвитку в дітей практичних умінь екологічно доцільної поведінки у повсякденному житті.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у поглибленому вивченні можливостей інтеграції народознавчого компоненту з іншими освітніми галузями початкової школи, розширенні змісту авторської програми з урахуванням регіонального контексту, а також у дослідженні довготривалого впливу сформованої екологічної компетентності на поведінкові установки учнів у подальших вікових періодах.

Література:

1. Вітвицька С. С., Танська В. В. Проблема формування екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2025. Вип. 2 (121). С. 195-209.

2. Луцан Н. Формування екологічної компетентності учнів початкової школи. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання і виховання : збірник наукових праць / за наук. ред. академіка В. І. Бондаря. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Випуск 23. С. 101-105.

3. Танська В. В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності молодших школярів. Молодь і ринок. 2016. № 5 (136). С. 59–64.

4. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. Київ : Світоч, 2019. 336 с.

References:

1. Vytvytska, S.S., & Tanska, V.V. (2025). Problema formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly u protsesi profesiinoi pidhotovky [The problem of forming the environmental competence of future primary school teachers in the process of professional training]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences, 2 (121), 195-209 [in Ukrainian].

2. Lutsan, N. (2013). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoi shkoly [Formation of environmental competence of primary school students]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriia 17. Teoriia i praktyka navchannia i vykhovannia – Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 17. Theory and Practice of Teaching and Education*, V.I. Bondar (Ed.), *23*, 101-105. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].

3. Tanska, V.V. (2016). Pidhotovka maibutnyoho vchytelia pochatkovoi shkoly do formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Preparing the future primary school teacher for the formation of ecological competence of younger students]. *Molod i rynok – Youth and Market, 5 (136)*, 59–64 [in Ukrainian].

4. Typovi osvitni prohramy dlia zakl. zahalnoi serednoi osvity: 1-2 ta 3-4 klasy [Typical educational programs for institutions of general secondary education: grades 1-2 and 3-4]. (2019). Kyiv: Svitoch [in Ukrainian].